

плуг билан 25 см чуқурликда ҳайдаб экилганда кузатилди ва 64% ни ташкил этди. "Селекта-302" навида рентабеллик даражаси вариантлар кесимида 43 дан 75% гача ўзгарди. Энг паст рентабеллик даражаси тупроққа ишлов берилмасдан экилганда 43% бўлиши кузатилди (5.1.расм).

Хулоса шуки, соянинг маҳаллий "Орзу" ва хориждан келтирилган "Селекта-302" навларини ангизда, такрорий экин сифатида, ресурстежовчи технологияларни қўллаб Тошкент вилоятининг типик бўз тупроқлари шароитида тупроқни "отвал"сиз плуг билан 25 см чуқурликда ҳайдаб экилганда 1 гектар-

дан энг юқори даромад, тупроққа ишлов бермасдан экилган вариантда эса юқори соф фойда, юқори рентабеллик ва энг паст таннархдаги дон ҳосили етиштирилди.

А.НУРБЕКОВ, қ.х.ф.д,
Ш.АЗИЗОВ, мустақил тадқиқотчи,
ТошДАУ.

ЎЎТ: 937:635.64+632.2.7.78

ЎҚИНГ, ЎРГАНИНГ

ТОШКЕНТ ВИЛОЯТИНИНГ ЎТЛОҚИ БЎЗ ТУПРОҚЛАРИ ШАРОИТИДА ТУПРОҚҚА ИШЛОВ БЕРИШНИНГ КУЗГИ БУҒДОЙ ҲОСИЛДОРЛИГИГА ТАЪСИРИ

Дунёда дон, хусусан буғдой дони етиштириш йилдан йилга ортиб бормоқда. 2017 йилда ялпи буғдой етиштириш дунё бўйича 749 млн тоннани, 2018 йилда 760,4 млн тоннани ташкил этган ва бир йилда 11,4 млн тоннага ошганлиги кузатилган. 2018 йилда 2658,1 млн. тонна донли экинлар ҳосили етиштирилган бўлиб, шундан 28,6 фоизи буғдой дони ҳиссасига тўғри келади.

Тошкент вилоятининг суғориладиган типик бўз тупроқлари шароитида асосий экин - кузги буғдой ҳосилдорлигига ресурстежамкор усулларнинг таъсирини ўргандик.

Тажрибаларимизда фенологик кузатув, дала ва лаборатория тажрибалари «Бутунроссия ўсимликшунослик илмий-тадқиқот институти услуги» (1985), биометрик таҳлиллар «Қишлоқ хўжалик экинлари навларини синаш давлат комиссиясининг услуги» (1989) тупроқ ва ўсимлик намуналарининг таҳлили «Методы агрохимических анализов почв и растений в Средней Азии», тупроқдаги гумус миқдори Тюрин усулида, ГОСТ 26213-91, фосфорнинг мобил бирикмалари ва алмашинадиган калий Мачигин усули бўйича, ГОСТ 26205-91 асосида аниқланди ва барча статистик таҳлиллар Genstat 18-нашри (Genstat-2018) дан фойдаланиб ўтказилди.

Олинган натижалар кўра, ҳосилдорлик навнинг биологик хусусиятлари, иқлим шароити, сув, ёруғлик, озика режимига, қўлланилган технологик усулларга боғлиқ ҳолда ўзгарадиган мажмуавий кўрсаткич ҳисобланади. Ҳар бир ташқи муҳит омили ёки қўлланилган технологик усул кузги буғдой ҳосилдорлиги ва дон сифатида сезиларли даражада таъсир кўрсатади. Минтақанинг тупроқ-иқлим шароити ва кузги буғдой навларининг биологик хусусиятларига мос етиштириш технологияси қўлланилганда энг юқори ва сифатли дон етиштириш мумкин. Кузги буғдой ҳосилдорлиги ва дон сифатида сезиларли таъсир кўрсатадиган муҳим технологик усулларга тупроқни ишлаш усуллари ва нав хусусиятларини киритиш мумкин.

Ҳосилдорлик маълум бирликдаги ўсимликлар ҳосилининг

йиғиндисидир. Экинзорда ўсимликлар сийрак бўлса, ҳар бир алоҳида олинган ўсимликнинг маҳсулдорлиги юқори бўлишига қарамасдан ҳосилдорлик паст бўлади. Туп қалинлигини ошиб бориши билан алоҳида олинган ўсимликнинг маҳсулдорлиги пасайиб боради, аммо ҳосилдорлик маълум даражада ошиб боради. Бунда маълум бирликдаги майдонда ўсимликлар сони оптималлашади, ҳосилдорлик энг юқори бўлади, кейинчалик ҳосилдорликни секинлик билан пасайиб бориши кузатилади.

Тадқиқотларимизда тупроқни ишлаш усуллари, нав хусусиятлари йиллар давомида кузги буғдой дон ҳосилдорлигига сезиларли таъсир кўрсатди ва барча олинган натижалар 1-жадвалда келтирилган. Бунга қўшимча маълумот сифатида ҳосилдорликнинг математик таҳлиллари бўйича барча натижалар 1.5.иловада берилган.

Уч йил давомида олиб борган тажрибаларимизда "Ғозғон" нави бўйича ҳосилдорлик тупроқни ишлаш усулларида боғлиқ ҳолда 52.4 дан 65.4 ц/гача ўзгарди. Бу кўрсаткичлар "Бригада" навида 46.8 дан 57.1 ц/га ча ўзгарди (2-жадвал). Энг юқори ҳосилдорлик ғўзапоя "корчовка" қилиниб, "отвал"сиз плуг билан 25см чуқурликда ҳайдаб экилган пайкалчаларда иккала нав бўйича ҳам кузатилди ва "Ғозғон" ва "Бригада"

1-жадвал.

Кузги буғдой ҳосилдорлигининг математик таҳлиллари.

Таҳлил қилинган манбалар	d.f.(Эркинлик даражаси)	s.s.(квадратлар йиғиндиси)	m.s.(квадратлар ўртачаси)	v.r.(Ўзгарувчанлик нисбати)	F рг.(Эҳтимоллик қиймати)
Вариантлар	4	1574.671	393.668	45.68	<.001
Навлар	1	599.427	599.427	69.55	<.001
Йиллар	2	578.371	289.186	33.55	<.001
Вариантлар. Навлар	4	219.245	54.811	6.36	<.001
Вариантлар. Йиллар	8	40.74	5.093	0.59	0.783
Навлар. Йиллар	2	26.8	13.4	1.55	0.217
Вариантлар. Навлар. Йиллар	8	304.929	38.116	4.42	<.001
Қолдик	90	775.65	8.618		
Жами	119	4119.833			

навларида мувофиқ ҳолда 65.4 ва 57.1 ц/гани ташкил этди. Бунда тупроқни ишлаш усулидан олинган қўшимча ҳосил "Ғозғон" навида 11.2 ц/гани ёки 20.1% бўлди.

Барча ўрганилган вариантларда "Бригада" навининг ҳосилдорлиги "Ғозғон" навиникига нисбатан тупроқни ишлаш усулларида боғлиқ ҳолда 4.7 дан 8.3 ц/гача кам бўлиши қайд этилди (2-жадвал).

Тажрибаларимиз натижалари шуни кўрсатдики, ғўзапояси

олиниб экилган-да кузги буғдой ҳосилдорлиги ёўза қатор ораларига экилган кузги буғдой ҳосилдорлигига нисбатан тупроқни ишлаш усуллари-га боғлиқ ҳолда “Ғозғон” ва “Бригада” навларида мувофиқ ҳолда 5.8 дан 11.2 ва 6.0 дан 7.6 ц/га гача кўп ҳосил олини-шини кўрсатди. Тупроққа ишлов берилмасдан экилган вариант-ларда кузги буғдой ҳосилдорлиги бошқа вариант-ларга нисбатан юқори бўлмас-да, тупроқни ишлаш-га сарфланадиган харажатларни кам бўлиши ҳисобига самарадорлик кўрсаткичлари анча юқори бўлиши куза-тилди.

Хулоса шуки, тажрибаларимиз натижалари Тошкент ви-лоятининг суғориладиган типик бўз тупроқлари шароитида маҳаллий “Ғозғон” нави “Бригада” нави-га нисбатан барча ўрғанилган тупроқни ишлаш усулларида юқори ҳосил бериши ва ёўзапо-“корчовка” қилиниб, “отвал” сиз плуг билан 25см

Тупроқни ишлаш усуллари ва нав хусусиятларининг кузги буғдой ҳосилдорлигига таъсири, ц/га, (2017-2019й.).

Тупроқни ишлаш усуллари	Йиллар				Қўшимча ҳосил			
	2017	2018	2019	Ўртача	навдан		Тупроқни ишлаш усулидан	
					ц/га	%	ц/га	%
Ғозғон								
1. Ғўза қатор ораларини культивация қилиб экиш (st).	54.2	58.0	50.4	54.2	-	-	-	-
2. Ғўзапояни “қорчовка” қилиб экиш.	56.4	63.4	60.2	60.0	-	-	5.8	13.1
3. Ғўзапояни “қорчовка” қилиб+чизеллаб экиш	51.3	54.1	52.0	52.4	-	-	-1.8	-4.1
4. Ғўзапояни “қорчовка” қилиб,”отвал”сиз плуг билан 25см чуқурликда ҳайдаб экиш.	63.0	68.2	65.1	65.4	-	-	11.2	20.1
5. Тупроқга ишлов бермасдан экиш.	58.9	65.8	62.8	62.5	-	-	8.3	18.8
Бригада								
1. Ғўза қатор ораларини культивация қилиб экиш (st).	46.3	52.9	59.4	49.5	-4.7	-8.6	-	-
2. Ғўзапояни “қорчовка” қилиб экиш.	52.7	58.8	55.0	55.5	-7.6	-7.5	6	15.2
3. Ғўзапояни “қорчовка” қилиб, чизеллаб экиш	47.6	54.1	48.8	46.8	-5.6	-10.7	-2.7	-6.8
4. Ғўзапояни “қорчовка” қилиб, отвалсиз плуг билан 25см чуқурликда ҳайдаб экиш.	54.3	60.1	56.7	57.1	-8.3	-12.7	7.6	19.2
5. Тупроқга ишлов бермасдан экиш.	54.6	59.0	54.8	56.1	-6.4	-10.4	6.6	16.7
ЭКФ ₀₅	4.12							
Ўзгарувчанлик коэффициенти, %	5.2							
Тажриба хатоси	2.94							

чуқурликда ҳайдаб экилган пайкалчаларда энг юқори ҳосил-дорлик шаклланиши аниқланди.

А.НУРБЕКОВ, қ.х.ф.д,
Ш.АЗИЗОВ, мустақил тадқиқотчи,
ТошДАУ.

АДАБИЁТЛАР:

1. Нурбеков А. Ўзбекистонда тупроқни муҳофаза қилувчи ва ресурстежамкор қишлоқ хўжалигини юритиш бўйича қўлланма. Тошкент: Ўзбекистон, 2008.- 40 б.
2. Нурбеков А. Қишлоқ хўжалигида ресурстежамкор технологияларнинг афзалликлари ва истиқболлари. // “Ўзбекистон аграр хабарномаси”. Тошкент. 2009 йил. № 1-2 (35-36) 92-96 бет.
3. Nurbekov A., A. Akramkhanov, A. Kassam, D. Sydyk, Z. Ziyadullaev and J.P.A. Lamers. Conservation Agriculture for combating land degradation in Central Asia: a synthesis. AIMS Agriculture and Food, 1(2): 144-156. DOI: 10.3934/agrfood.2016.2.144.
4. Nurbekov Aziz, Amir Kassam, Dossymbek Sydyk, Zokhidjon Ziyadullaev, Seymur Safarli, Hafiz Muminjanov, David Feindel and Jozef Turok. Practice of conservation agriculture in Azerbaijan, Kazakhstan and Uzbekistan. 2016, Ankara, Turkey, 86 pp.
5. Nurbekov A., Khudaykulov J., Ravshanova N., Chulliev A., Rakhimova D. Effect of tillage methods on productivity of winter wheat in the irrigated conditions of Kashkadarya valley. J. “O‘ZBEKISTON ZAMINI.” 2019 йил. 4 – сон, 24-27 б

УЎТ: 937:635.64+632.2.7.78

ДЕХҚОНЧИЛИК МАДАНИЯТИНИ ЮКСАЛТИРАЙЛИК

ИЛМГА СУЯНГАН ДОҒДА ҚОЛМАЙДИ

Серқуёш юртимиз тупроғида етиштирилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг сифати, таъми, ранг-баранглиги ҳар қандай нозиктаъб хари-дор талабини қондиради ва шу сабабга кўра ҳам жаҳон бозори Ўзбекистондан

келтирилган нозу-неъматларга бўлган эътиёж ошиб бормоқда. Экологик тоза, бозор талабига жавоб берадиган неъмат-лар ишлаб чиқариш салмоғини ошириш, уни чироили қадоклаган ҳолда харидорга етказиб бериш жуда муҳим ҳамда айна

шу тамойилга кўра, дунё бозорида ишон-чли харидорларни топиш мумкин.

Бугун деҳқончилик маданиятини кўтаришда матбуотнинг ўрни бекиёс. Шу маънода илмий нашр - “Agro kimyo himoya va o‘simliklar karantini” журна